

**POETINS
FILOSOOF**

Victor Kal

**POETINS
FILOSOOF
ALEXANDER DOEGIN**

2023 Prometheus Amsterdam

© 2023 Victor Kal

Omslagontwerp Sander Patelski

Omslagbeeld Patrick Post/ANP

Foto auteur Maarten Kal

Zetwerk Mat-Zet bv, Huizen

www.uitgeverijprometheus.nl

ISBN 978 90 446 5241 3

VERANTWOORDING

In dit boek doe ik verschillende dingen. Ik geef een presentatie van het denken van Alexander Doegin. Tegelijk relateer ik dat denken, enerzijds aan Doegins intellectuele en politieke biografie, anderzijds aan president Poetin en de oorlog die hij met Oekraïne voert. Intussen breng ik een analyse en een reconstructie van Doegins denkbeelden ten uitvoer. Dit geeft vanzelf aanleiding tot de nodige polemiek. In die polemiek confronteer ik Doegins gedachtengang met de mogelijkheid de zaak die hem interesseert heel anders op te vatten. Het geheel heeft het karakter van een conversatie. In die conversatie probeer ik zo ver mogelijk met Doegin mee te gaan. Uiteindelijk zet ik alles wat hij beweert op zijn kop.

Ik heb mij met betrekking tot Doegin gedocumenteerd door middel van een reeks van boeken en een hele serie artikelen. De boeken heb ik in de bibliografie vermeld, de lange reeks van artikelen niet. In mijn tekst heb ik naar geen van beide verwezen. Ik heb de tekst niet met honderden noten willen belasten. Een uitzondering vormt de polemiek rond Heidegger. Hier verwijs ik (in de tekst) naar de paragrafen uit het werk van Heidegger die mijn interpretatie ondersteunen.

Naar de boeken van Doegin zelf verwijs ik waar ze in mijn tekst het uitgangspunt van de uiteenzetting vormen.

Mijn uiteenzetting heeft niet de academische vorm, de inhoud is echter in alle zorgvuldigheid tot stand gekomen. Doel is te laten zien dat een wijsgerig debat met Alexander Doegin mogelijk is en tot een zinvol resultaat kan leiden. Zo'n debat wordt in de literatuur waarin Doegin besproken wordt nergens gevoerd. Ik meen evenwel dat dit debat heden buitengewoon urgent is. Met het oog op die urgentie moet het denken van Doegin serieus genomen worden, in de mate van het mogelijke.

INLEIDING

urgentie

Alexander Doegin is bekend geworden bij het grote publiek dankzij een incident dat op 20 augustus 2022 plaatsvond. Het gebeurde in een voorstad van Moskou. Zowel Alexander Doegin als zijn dochter Daria Doegina, allebei filosoof, had een festival bijgewoond. ‘Traditie’, zo luidde de naam van het festival. De auto waarmee Daria Doegina de plaats van het festival verliet, vloog onmiddellijk na vertrek in de lucht. Ze heeft de aanslag niet overleefd. Zo gaat het verhaal – maar waarschijnlijk is het niet zo gebeurd. Bij alles wat uit Rusland bericht wordt loont het de moeite je af te vragen of de gebeurtenis waarover het gaat niet door de geheime dienst (de FSB) in scène gezet is. Hoe dat ook zij, onder verwijzing naar de ‘terroristische aanslag’ waarbij zij omgekomen zou zijn, hebben sommigen Daria Doegina een ‘martelaar’ voor Rusland genoemd. Vladimir Poetin, de president van Rusland, heeft aan Daria Doegina dadelijk een onderscheiding voor ‘bewezen moed’ toegekend. Haar vader, Alexander Doegin, deelt nu in de roem en de bekendheid van zijn dochter.

Alexander Doegin (Moskou 1962) is een Russische denker die inmiddels een reeks van boeken op zijn naam heeft staan;

een aantal ervan is ook in het Engels vertaald. De naam Doegin wordt als regel onmiddellijk met die van Vladimir Poetin (Leningrad 1952) geassocieerd. Men vermeldt dan dat hij ‘Poetins filosoof’, ‘Poetins brein’ of ‘Poetins Raspoetin’ genoemd wordt. Daarop volgt dikwijls snel een relativering; Doegin zou niet echt belangrijk zijn voor Poetin. Je kunt je inderdaad afvragen hoe de bevlogen en gedreven visionair die Doegin is überhaupt van betekenis zou kunnen zijn voor de terughoudende en berekenende machtspoliticus die Poetin is. Het spreekt eigenlijk vanzelf dat Poetin Doegin op afstand houdt. Maar sluit dit uit dat Doegin, juist vanuit een van Poetin onafhankelijke positie, een belangrijke rol speelt in het huidige Rusland – een rol die Poetin als de gerespecteerde staatsman die hij wil zijn zelf niet kan spelen? Misschien ben je nog het best ‘Poetins filosoof’ door Poetin *niet* op het lijf te zitten.

We gaan terug in de tijd. Februari 2014 vindt in Kiev de Maidanrevolutie plaats. De Oekraïners willen aansluiting bij Europa, en niet bij Rusland. De Russischgezinde president van Oekraïne, Viktor Janoekovitsj, vlucht naar Rusland. Daarop vallen de Russen de Krim binnen. Met de handtekening van Poetin wordt de annexatie van de Krim op 21 maart 2014 geformaliseerd. Op 2 mei 2014 wordt er gedemonstreerd in Odessa, even ten noorden van de Krim. Aan de ene kant staan pro-Russische demonstranten, aan de andere kant pro-Oekraïense. Bij incidenten vliegt een gebouw in brand. Tientallen mensen komen om. Dadelijk komt de vraag op of de incidenten niet volgens beproefd recept door Rusland zelf geprovoceerd zijn. Hoe dat ook zij, Doegin reageert op de gebeurtenissen met de volgende mededeling: ‘Wat in Odessa gebeurd is, overschrijdt alle grenzen. Dood ze, dood ze, dood ze! Praten heeft geen zin meer. Ik zeg dit

als de professor die ik ben.' Degenen die volgens Doegin gedood moeten worden, dat zijn de Oekraïners. Aan de Universiteit van Moskou, waar hij op dat moment docent is, vindt niet iedereen Doegins 'professorale oproep' aanvaardbaar. Na een handtekeningenactie moet hij weg bij de universiteit. Het daaropvolgende jaar maakt hij evenwel zijn comeback. Hij komt aan het hoofd te staan van Tsargrad TV en krijgt de ruimte een groot publiek voor de religieus-politieke gedachte van een 'wedergeboorte van Rusland' te winnen. In een nieuwe gedaante is hij zo opnieuw een bruikbare pion op het grote schaakbord waaraan Poetin speelt.

Gaan we nog iets verder terug in de tijd, naar de periode die volgt op de Oekraïense Oranje Revolutie van eind 2004 tot begin 2005, dan zien we de aan Rusland gelieerde Euraziatische Jeugd-Beweging overal in Oekraïne bezig om door middel van vandalisme, aanslagen en propaganda een Oekraïne dat zich van Rusland verwijdert te destabiliseren. Doegin is de grote organisator en gangmaker achter deze agitatie. Reeds in 2006 verklaart Oekraïne Doegin daarop tot 'ongewenst persoon'.

Doegin is zonder meer wat men noemt een 'oorlogshitser'. Als zodanig is hij sinds jaar en dag actief in de openbare ruimte die je ook in Rusland hebt. Maar daarnaast is Doegin ook een gestudeerd mens, werkelijk een denker, en bovendien een productief schrijver. Zijn werkwijze is misschien pseudo-wetenschappelijk en zijn argumentatie dikwijls vreemd. De slogans waarin een en ander uitmondt zijn zeker bizar – bijvoorbeeld deze: 'Het individu is niets, de samenleving is alles'; of deze: 'Amerika moet vernietigd worden'. Toch is Doegin erin geslaagd om zich met een voor iedereen herken-

baar verhaal een plaats te verwerven in de wereld van het denken.

Met zijn boek *Grondslagen van de geopolitiek* (1997) breekt Doegin in Rusland door bij een groter publiek – Poetin staat op dat moment nog net niet aan het hoofd van de FSB. In het boek wordt melding gemaakt van het ‘probleem’ dat een soeverein Oekraïne voor Rusland vormt. Wordt dit probleem niet ‘opgelost’, zo stelt Doegin, dan wordt het niets met Rusland. De bedoelde ‘oplossing’ laat nog tientallen jaren op zich wachten. Doegins ongeduld is groot; openlijk laat hij dit ook merken aan Poetin, die dan inmiddels de president van Rusland is. Het boek *Grondslagen van de geopolitiek* is op kleine schaal een bestseller. Het wordt gebruikt in het onderwijs. Ook op de Academie van de Generale Staf wordt het bestudeerd. De ‘Russische Idee’ die Doegin propageert is daarmee nog maar één stap verwijderd van militaire actie.

In 2001, nog aan het begin van Poetins presidentschap, is Doegin betrokken bij de totstandkoming van een nieuw concept van ‘nationale veiligheid’. Doegin zelf kent in dit verband een belangrijke rol toe aan subversieve agitatie, geheime operaties en subtiele infiltratie – de werkwijze die bij de KGB standaard is. Het komt erop aan de ‘Atlantische wereld’ te ondermijnen en te ontwrichten. Het mag zo zijn, overigens, dat de directe relatie met het Kremlin waarvan nu sprake is, in het geval van Doegin maar kort geduurd heeft, dit sluit niet uit dat sommigen, zowel in het Kremlin als in militaire kringen, zich de les ook in korte tijd volledig eigen gemaakt hebben.

In dit perspectief moet ook het contact gezien worden dat Doegin reeds vanaf 1989 onderhoudt met intellectuelen behorende tot Nieuw Rechts, zowel in Europa als in Amerika.

Zulk contact is tegelijk uitwisseling van ideeën en subtiele infiltratie – dit laatste in dienst van een imperium dat de voormalige Sovjet-Unie nog verre in omvang moet overtreffen en Moskou als centrum zal hebben.

Het hoeft geen verbazing te wekken dat er heden ook bij Forum voor Democratie zijn die Doegin als lichtend baken zien. Ook zij zijn nu een pion op het schaakbord waaraan Poetin speelt. Ook van hen wordt verwacht dat zij het spel van de destabilisering spelen, in onafhankelijkheid van Poetin. Hun mooiste resultaat in deze context was wel het referendum waarbij een meerderheid van de (weinige) deelnemers het associatieverdrag van de Europese Unie met Oekraïne afwees. Dat was in 2016, nadat Oekraïne zelf reeds ondubbelzinnig voor Europa gekozen had.

Doegins telkens herhaalde oproep Oekraïne van zijn onafhankelijkheid te beroven heeft alles te maken met zijn wijsgerige visie. Het heeft daarom wel enige urgentie die visie eens nauwkeurig in kaart te brengen. Het kan zichtbaar maken hoe Doegin, als de denker die hij is, een stimulans en een legitimatie levert voor de imperiale ambitie die van het begin af aan in Poetin sluimerde. Bedacht moet worden dat ook een Poetin die niets van de exotische denker Doegin moet hebben, toch alleen maar kan bestaan in een politieke, militaire en publieke ruimte waarin Doegin en consorten de nodige ideologische bakens uitzetten, om daarmee voor Poetins woorden de resonantie mogelijk te maken die die woorden nodig hebben. Overigens is het niet uitgesloten dat Doegin zijn activiteiten nog voortzet, ook wanneer Poetin straks misschien van het toneel verdwenen is. Mogelijk zal de volgende president van Rusland Doegins geduld minder op de

proef stellen dan de altijd behoedzame Poetin tot nog toe gedaan heeft.

Straks zal ik het uitvoerig hebben over Doegins wijsgerige visie en over zijn intellectuele bronnen. Zonder dat ik hem nog noem is Poetin dan op de achtergrond steeds aanwezig. De relevantie en de urgentie van het fenomeen ‘Doegin’ liggen er immers vooral in dat Doegin in enig opzicht ‘Poetins filosoof’ is. Om die reden zal ik nu eerst heel beknopt een schets en een analyse geven van de grimmige wereld die Poetin bezig is te creëren. Verderop, wanneer het over Doegin gaat, zal de lezer zo van de ene kant kunnen constateren dat hetgeen Doegin wil een-op-een correspondeert met wat Poetin doet, terwijl de lezer dan van de andere kant moet vaststellen dat de denkwereld waarin Doegin zich beweegt wel grotendeels buiten het gezichtsveld van Poetin moet liggen. Wellicht heeft dit laatste ook een praktische consequentie: mocht Poetin zich op een ogenblik toch door Doegins grootse visie op sleeptouw laten nemen, echter zonder werkelijk te begrijpen waar Doegin het over heeft, dan kan het niet anders dan dat hij op die manier zijn greep op de gebeurtenissen verliest. Het duistere fanatisme van Doegin verhoudt zich destructief tot het nuchtere pragmatisme van Poetin. In dat fanatisme gaat het om een waanzinnige idee, in dit pragmatisme gaat het gewoon om macht. Overigens is het niet uitgesloten dat de waanzin pas bij de opvolger van Poetin werkelijk zal toeslaan.

vernietiging

De vernietiging van Oekraïne door Rusland is in volle gang. Het is oorlog. Op het spel staat de onafhankelijkheid van een

land. Rusland gunt Oekraïne die onafhankelijkheid niet. Op 24 februari 2022 is het zijn buurland onverhoeds binnengevallen. Inmiddels is de oorlog een nieuwe fase ingegaan. Nu is het de opzet van Rusland de infrastructuur van Oekraïne te vernietigen, de Oekraïners het leven onmogelijk te maken en zo het land te dwingen zijn onafhankelijkheid op te geven. Zulk optreden noemen we ‘terreur’. Wie terreur inzet als wapen tegen de burgerbevolking van een land, maakt zich schuldig aan een oorlogsmisdaad. De ene misdaad stapelt zich echter op de andere. Het begon met de poging, zo mogelijk in een handomdraai, de leider van Oekraïne te vervangen door een vazal van Moskou. Die snelle manoeuvre is mislukt; het Oekraïense leger houdt stand, en meer dan dat. Mocht ook de vernietiging van de infrastructuur van Oekraïne voor Rusland geen resultaat opleveren, dan valt te voorzien dat de terreur en de chantage straks weer een nieuwe fase ingaan – mogelijk de nucleaire fase. Het wapenarsenaal van Rusland is nog lang niet uitgeput. Ook zijn de Russen nog steeds bereid om te doden en te vernietigen. Ondertussen regeert in Rusland zelf de leugen.

‘Oorlog’ is niet een natuurverschijnsel. Ook is oorlog niet de implicatie van hoe de dingen zich ‘nu eenmaal’ op het wereldtoneel ontwikkelen. Zulke noodlottigheid wordt in de moderne wereld niet langer erkend. De mystificatie ervan tot ‘voorzienigheid’ staat haaks op de vrijheid, de verantwoordelijkheid en de ernst die de ruggegraat van de moderniteit vormen. Oorlog wordt in de moderne wereld gezien als een initiatief dat door mensen genomen wordt. Gaat het over de oorlog die Rusland tegen Oekraïne voert, dan wordt het ook zo gezegd: ‘Dit is Poetins oorlog.’ Hij heeft dit gewild. De agressie en de terreur zijn zijn werk. De huidige president

van Rusland is hier de misdadiger. Hij verdient het door een internationaal gerechtshof berecht te worden.

Het is aan de volgende president van Rusland (maar dan wel een andere dan de zo-even genoemde) Poetin uit te leveren, zodat berechting kan plaatsvinden. Op die manier zou ook in Rusland zelf duidelijk worden dat niet 'macht', maar 'recht' de standaard is waarop je je in de moderne wereld oriënteert.

traditionele waarden

Of Rusland inderdaad deel uit wil maken van de moderne wereld, staat intussen niet vast. Kort na het begin van zijn presidentschap (2000) is Poetin begonnen 'traditionele waarden' te propageren. Ongetwijfeld gaat het dan allereerst om regel en orde in de samenleving – na de ineenstorting van de Sovjet-Unie (1991) is dit de diepste wens van het Russische publiek. In Rusland leek er immers geen enkele zekerheid meer over te zijn, behalve dan dat nu alles mogelijk was. Welnu, Poetin laat zich erop voorstaan dat zijn regering borg staat voor stabiliteit. Tegelijk vormt het resolute karakter van het nieuwe presidentschap het begin van nog iets heel anders. In relatie tot de bevolking van Rusland stelt het nieuwe regime zich ten doel de autoriteit die het aan de democratie verloren had terug te winnen. In relatie tot Europa stelt het zich ten doel de Sovjetrepublieken die het aan Europa verloren had, inmiddels een reeks van onafhankelijke staten, opnieuw aan zich te binden. De democratie moet een nationale democratie worden. Het Russische imperium moet weer worden wat het was: groots, dat wil zeggen omvattende de aan Ruslands macht ontsnapte buurstaten. Dat het hier gaat om gehoorzaamheid

(‘verticale macht’) en onderhorigheid (‘imperiale macht’) wordt echter consequent gecamoufleerd. De depolitisering van de Russische bevolking vindt sluipend plaats. De gedroomde onderwerping van een reeks van vrije buurlanden wordt low profile en stap voor stap uitgeprobeerd.

Aan de traditionele waarden ‘autoriteit’ en ‘imperium’ voegt Poetin even later nog morele waarden toe. Prominent zijn hier de waarde van het gezin en de verwerping van homoseksuele relaties. Ook wordt aan het publiek duidelijk gemaakt dat deze traditionele waarden gezien moeten worden als ‘christelijke waarden’. Poetin gaat demonstratief een verbinding aan met de Russisch-Orthodoxe Kerk. Al het genoemde wordt samengevat onder de noemer ‘patriottisme’. Voortaan moet de jeugd zich in de eerste plaats op Rusland oriënteren, zodat ‘Rusland’ gaat fungeren als ultieme waarde. Een zekere militarisering van de Russische samenleving is daarin geïmpliceerd.

Het bovenstaande roept een vraag op. Het regime dat met Poetins presidentschap op het toneel komt, is een regime van dieven en moordenaars, voortgekomen uit de KGB. Bij de ineenstorting van het Sovjetregime had men verzuimd deze organisatie te ontmantelen. In feite gaat de KGB (de reeks van afkortingen die al snel volgt eindigt bij de huidige FSB) nu een periode van ongekende bloei tegemoet. De voorheen onontkoombare Communistische Partij is immers weggefallen, en een solide rechtsregime is er niet voor in de plaats gekomen. Nu is inderdaad alles mogelijk – zeker als je over zo veel macht beschikt als de KGB doet, en bovendien bereid bent criminele organisaties in de arm te nemen. Steeds meer macht, kolossaal bezit en grote sommen geld komen aldus binnen bereik. De als staat vermomde maffia die de KGB hier creëert, vormt wer-

kelijk een nieuwe orde. Wanneer Poetin, even tevoren nog de chef van de FSB, bovendien het presidentschap verwerft, wordt de positie van de KGB onaantastbaar. De zogenoemde 'oligarchen', de nieuwe rijken van Rusland, ontkomen er niet aan het spel mee te spelen. De hele gang van zaken is inmiddels zorgvuldig gedocumenteerd; zie het werk van de achter in dit boek genoemde schrijvers. Reeds de titels van hun boeken geven in kort bestek het hele verhaal.

De vraag is nu hoe een regime van dieven en moordenaars in alle ernst 'traditionele waarden' kan propageren. Het eenvoudige antwoord op de vraag gaat als volgt. Voor een autoritair en corrupt regime vormt de democratische en juridische inspectie van het doen en laten van de staat de belangrijkste vijand. Het is dus zaak om in de samenleving de roep om zulk een inspectie te laten verstommen. Dit wordt het best bereikt door het volk enerzijds weg te houden van emancipatoire neigingen, en anderzijds te bewegen tot een onverbreekelijke loyaliteit aan de statelijke autoriteit. Ziedaar de politieke betekenis van de traditionele waarden die gepropageerd worden. Die waarden zijn 'goed voor de zaak'. Bij de maffia gaat het ook zo, en het werkt.

Een wat minder eenvoudig antwoord op de zo-even gestelde vraag gaat als volgt. De 'dieven en moordenaars' die ik hierboven genoemd heb, zijn tegelijk keurige heren. Ook zij willen zich in de wereld gerespecteerd weten. Gezien hun malafide werkwijze en hun barbaarse optreden is het echter uitgesloten dat zij dat respect zouden verwerven onder verwijzing naar de waarden van de moderne rechtsstaat. 'Openheid van zaken' zou voor deze lieden eerder de ondergang betekenen. De oplossing van het probleem ligt in de totstandkoming van een domein waarin andere waarden van

kracht zijn – niet die van de moderne rechtsstaat. Onder verwijzing naar deze alternatieve waarden is het dan toch nog mogelijk zich gerespecteerd te weten en voor het eigen besef een goed en groot mens te zijn.

Wanneer Poetin ‘traditionele waarden’ propageert, dan impliceert dit de verwerping van het individualistische individu, alsook van de liberale samenleving die borg staat voor de open ruimte waarzonder dat individu zich niet in vrijheid kan bewegen. Voortaan wordt in Rusland van het individu verwacht dat het zich identificeert met het vaderland, met de kerk en met het gezin. Op zeker moment doen dan bovendien begrippen als ‘Russische Wereld’ en ‘het Heilige Rusland’ hun intrede. De traditionele waarden waarmee het begon worden aldus gekoppeld aan een mythisch verleden – verleden dat tegelijk Ruslands glanzende toekomst zou vertegenwoordigen. Ontleen je daaraan je identiteit, dan geeft dat zeker wel allure. Met andere woorden, onder leiding van Poetin voltrekt zich in Rusland stap voor stap een ‘conservatieve revolutie’.

In de geschiedenis van het denken slaat het begrip Conservatieve Revolutie op een losse verzameling van theoretici (Sombart, Spengler, Jünger, Freyer, Schmitt) die zich in het Duitsland van tussen de twee wereldoorlogen keren tegen het moderne individualisme en tegen het moderne liberalisme. Even later brengt het nationaal-socialisme deze afkeer op zijn manier praktisch tot uitdrukking. Inmiddels wordt ook Poetin met het begrip Conservatieve Revolutie geassocieerd. In welke mate Poetin de bevolking van Rusland werkelijk weet te bereiken met zijn conservatieve perspectief, is dan nog de vraag. Ongetwijfeld vormt de conservatieve idee dadelijk een stimulans voor Russisch chauvinisme en provincialisme. Het oude vijanddenken uit de communistische periode wordt